

REJİM OYAQDIR, FARS DİLİNƏ DAYAQDIR

Vidadi Mustafayev yazır:

Millətçi dini rejim

REJİM OYAQDIR, FARS DİLİNƏ DAYAQDIR

16 fevral 2025-ci il tarixində İ.İ.R Prezidenti M.Pezeşkiyanın Tehrandə "Təbriz mədəniyyət həftəsi"nin bağlanış mərasimində çıxışından bir parçanın videosu yayılıb. Həmin videonun əvvəlində Prezident farsca deyir ki, onun çıxış etmək fikri yox idi, dedilər ki, siz də durun bir neçə kəlmə deyir, burada vəzir vəkil də var, türkcə danışmaq olmaz. Sonra deyir ki, Şəhriyarın şeirindən bir neçə beyti deyəcəm. İki bənd şeir oxuduqdan sonra bir nəfər ona yaxınlaşaraq nəsə deyir və M.Pezeşkiyan istehza ilə gülərək farsca deyir ki, türkcə şeir oxumaq heç bir problem yaratmaz.

M.Pezeşkiyanın istehzalı, gülüşlə verdiyi reaksiyadan görünür ki, ona rəsmi şəxsin-prezidentin, rəsmi mərasimdə türkcə şeir oxuması Əsas qanunun ölkədə rəsmi dil və yazının farsca olması haqqında 15-ci maddəsinin pozulması demək olmasını xatırladılıb. Həmin irad bildirən şəxsin statusu məlum olmasa da, onun Prezidentə irad bildirmək səlahiyyəti yoxdur. Bunun qanuni yolu Prezidentin qanunu pozması ilə bağlı parlamentə və əgər həmin pozuntu ölkənin həyati mənafeləri üçün ciddi təhlükə hesab edilərsə, Məhkəmə hakimiyyətinə şikayət etmək idi. Amma görünür, rejimin nümayəndəsi məsələni həmin həddə çatdırmamaq məqsədi ilə Prezidentə daha aşağı səviyyədə və "dostcasına" xəbərdarlıq etməyə üstünlük verib. Bütün hallarda həmin şəxs bütün subordinasiya qaydaları və mövcud qanunvericiliyi pozmuş olur.

Prezidentin türkcə şeir oxuması, həqiqətən, qeyd edilən Konstitusiyaya qanununun pozulması deməkdir. Xəbərdarlıq edən qanunu pozsa da, qanunun pozulması faktı baş verib və ona qarşı istənilən tədbir qanuni sayılmalıdır. Bu baxımdan İran rejimini tərifi etmək olar, çünki konkret faktla bağlı, necə deyərlər, qanunun aliliyi prinsipi həyata keçmiş olur. Amma qarşı tərəfdə, yəni Prezidentin mənsub olduğu xalqın və bütün etnik azlıqların, siyasi və sosial qüvvələrin qanunun aliliyi prinsipinə əməl edilməməsi ilə bağlı çox saylı və haqlı sualları meydana çıxır. Beləki, həmin 15-ci maddədə orta məktəbdə yerli və etnik dillərdə ədəbiyyatın tədrisi nəzərdə tutulsa da, artıq 46 ildir ki, milli azlıqların tələb və istəklərinə baxmayaraq, icra olunmur. Yəni fars dili ilə bağlı həmin qanunun tələbi dərhal icra olunur, lakin digər dillərlə bağlı hissə 46 ildir ki, icra olunmur. Bu da Əsas qanuna ikili standartlarla yanaşıldığını aydın şəkildə göstərir.

Digər misal, Əsas qanunun 27-ci Maddəsində dinc toplantı və nümayiş azadlığı elan olunsada, 46 ildir ki, həmin qanunun icrasına ikili standartla yanaşılır. Hökumət lazımı tədbirlərdə xalqı küçələrə tökərək həmin qanuna əməl etdiyini göstərir, yaxud hakimiyyətyönlü qüvvələrin toplanmasına guya göz yumur, amma etiraz xarakterli toplantılar ya başlamamış qarşısı

alınır, ya da repressiyalarla qarşılır. Yəni hətta Əsas qanunun müvafiq maddəsinə münasibətdə qanunun aliliyi prinsipi həyata keçirilmir.

Qanunun aliliyi prinsipi dedik, yada düşdü ki, həmin prinsip islahatçı prezident adlandırılan S.M.Xatəmi (1997-2005) tərəfindən gündəmə çıxarılmışdı. Lakin həmin ideyanı həyata keçirmək mümkün olmadı və az sonra ona sübut etdilər ki, qanunun “aliliyi” necə işləyir. Beləki, 2009-cu ildə prezident seçkilərində seçkilərin nəticələrinin saxtalaşdırıldığına etiraz edən qüvvələrə qarşı geniş və sərt repressiyalar həyata keçirilmiş, prezidentliyə islahatçı namizədlər həmin vaxt həbs edilmiş, sonra ev dustaqlığına göndərilmiş və onları dəstəkləyən S.M.Xatəmiyə isə informasiyadan istifadə etmək və informasiya vasitələrində görünmək qadağan edilmişdir. Bu tədbirlərin heç biri qanun çərçivəsində yerinə yetirilməyib, yeni məhkəməsiz və onun qərar olmadan həyata keçirilib. Həmin qanunsuzluq müxtəlif islahatçı qüvvələrin, dini xadimlərin məhkəmə keçirib qəti qərar tələbinə baxamayaraq bu günə kimi davam edir.

İranda qanunun aliliyi prinsipi sahəsində vəziyyət belədir. Biz hələ siyasi, ictimai, mədəni, sosial həyatın bütün sahələrində qanunsuzluğun baş alıb getdiyini demirik. Amma [söhbət fars dilindən gedəndə həmin prinsip dərhal aktuallaşır və icrası təmin edilir](#). İslam hakimiyyətinin fars dili ilə bağlı millətçi siyasətindən danışmazdan əvvəl, fars dili ilə bağlı iki məsələyə öləri diqqət yetirmək olar.

Birincisi, İran ictimai fikrində, elmi araşdırmalarda azərbaycanlıları dil baxımından farslaşmış xalq kimi təqdim edirlər. Onların etnik xüsusiyyətlərindən danışarkən ilk növbədə fars dilində danışdıqları və bu cəhətdən farslardan fərqlənmədikləri vurğulanır. Əgər belədirsə, bir nəfərin, hətta Prezidentin türkcə danımasının farslar üçün hansı təhlükəsi ola bilər? Bunu rejimin milli siyasətini hazırlayan və həyata keçirən dini-millətçi dairələrdən soruşmalı. İkincisi, müasir İran ərazisindən kənarda-indiki Tacikistan və Əfqanıstanda formalaşan yeni fars dili əvvəlcə tacik Samanilər(875-999) sonra türk Qəznəvilər (963- 1186) sülalələri tərəfindən İranın indiki ərazisinin şərq regionunda kargüzarlıq dili kimi, daha sonra Səlcuqlular dövləti(1038-1157) tərəfindən indiki İranın qərb regionlarına və ondan qərbə kargüzarlıq və ədəbi dil kimi yayılmağa başlamış və sonrakı türk və Azərbaycan dövlətləri tərəfindən himayə edilərək indiki İranın indiki farsların yığcam yaşadıkları ərazidə yayılmağa başlamışdır. Onu da əlavə etmək lazımdır ki, Ərəb xilafətinin hakimiyyətinin bərqərar olmasından(651) sonra indiki farslar siyasi subyekt statusundan məhrum olduqlarından, qeyd edilən 1500 il ərzində(651- 1925) fars dilinə heç bir siyasi dəstək göstərə bilməmişlər. Bunu nəzərə alan fars ziyalıları fars dilini himayə edən hakim sülalələrin rolunu kiçiltmək üçün fars dilinin işlənmə sahəsinin genişlənməsi və statusunun yüksəlməsini onun linqvistik xüsusiyyətləri və imkanları ilə izah edərək fars dilini fars etnosunun həmin dövrdə varlığı və davamının qoruyucusu və SƏNGƏRİ kimi qələmə verirlər.

Maraqladır ki, belə gücü və yadelli təsirə müqaviməti olan fars dili bu gün, dövlətin son 100 ildə hərtərəfli dəstəyinə baxmayaraq, niyə yenə də zəif durumda qərar tutur, türk dilində bir cümlə və bir-iki beyt qarşısında acizliyini göstərir. Buna görə hakimiyyət dərhal onun dadına

çatmağa t l sir. Min beş yüz il fars etnosunu qoruyan fars dili indi nədənsə hakimiy tin h rt rfli dəstəyi ilə yenə də  z n  kimsəsiz hiss edir. Həm də fars dili  n çox t rk dilindən qorxur. Digər dillərdə qanun pozuntularına o qədər də həssaslıq göstərilmir. Dünyanın çox qəribə iřl ri olur. Min beş yüz il fars dilini himayə edən türklərin dili indi bu dil  c n təhlükə hesab edilir. Ona görə hakimiyət-istər řahlıq, istərsə də molla rejimi, onun keřiyində ayıq-sayıq dayanıb. Daha dəqiq desək, bütün vasitələrlə qeyri-farsları assimilyasiya siyasətini həyata keçirməyə  alıřır. Həmin məqsədə çatmaq yolunda  n böyük əngəl Cənubi azərbaycanlılar olduėundan onlara v  türk dilinə qarřı daha sərt siyasət yeritməyə  alıřır. Güman edir ki, Azərbaycan-türk dilini elm, təhsil, idarə və digər sferalardan,  z  də ilk növbədə azərbaycanlıların  z v t nl rində-Cənubi Azərbaycanda amirane qaydada k narlařdırmaqla istədiyinə nail ola bilər. Lakin həmin siyasətə məruz qalan digər xalqların tarixi təcrübəsi və İranda etnomilli münasibətlərin real vəziyyəti, azərbaycanlıların  z dili, mədəniyyəti, milli kimliyn  baėlılıėının səviyyəsi və onun daim güclənməsi həmin siyasətin uėursuzluėunu n mayiř etdirir.

Millətçi farslar(h r c nd onların arasında həmin məsələdə saėlam d ř nc  sahibinə rast g lm k çox  tindir) bir řeyi bařa d řm rl r ki, azərbaycanlıların dilini qadaėan etmək, ona hər cür təzyiq göstərməklə son nəticədə fars dilinin rəsmi dil kimi iřl nm  sahəsinin farslarla m hdudlařmasına ř rait yaradacaqlar. Əgər fars dili belə inkiřaf etmiř, qüdrətli dildirs , hakimiy tin h rt rfli dəstəyini  z arxasında hiss etdiyi halda belə, niyə türk dili ilə rəqabətdən oddan qorxan kimi qorxur. Suallar  oxdur. Cavabları isə tarix verəcək.

18 fevral 2025.